ՇԱՐԺՈՒՄ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏԵՏՐ ԵՕԹԵՐՈՐԴ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ . — Սիրաճոյշ. — Է՞ր սպաճեցիր (Տաղ). — Վիգտոր Իւկօ եւ Խչտան Լուսիճեան — Գրօմուելի Նախաբանն. — Հայրիկն ի կոստանդնուպօլիս. — Թագուհի Պէլէեան. — Հայ թերթ մ' ի Ֆրանսա. — Թրխաճայ մամուլն. — Ցարգանիմ առ ազգասէրն. — Օրագրական դատ մը։

ՍԻՐԱՆՈՅՇ

Ա.

Վիպասանական ձեւն, ուր կը յանդիպին եւ ուր կը հաստատուին այսօր ընդհանրապէս Եւրոպացի գրագէտք՝ գրական յօդուածոց ու քերթօղական հատուածոց չարք մ' իրրեւ առաջին փորձ ի լոյս ընծայելէ յետոյ, Հայ գրագիտաց ալ նախասիրական ձեւն ահա կը սկսի դառնալ։

Պարոն Արփիար Արփիարեան, որ երկար ամեր թղթակցութիւն միայն գրեց Տիգրիսի Մշակին մէջ (եւ որ՝ վակագծի մէջ՝ կը քննադատէր դիս յայնժամ, դի յօդուած, առենախօսութիւն, դասախօսութիւն, նորավէպ, եւլն.(1) կը գրէի), սկսաւ նորավէպներ գրել։ Սոցանէ կատակն՝ անատորագիրը հրատարակուած Մասիս չաբաթաթերթին մէջ՝ վեր-

(1) Յուրմէ հետէ բանաստեղծութիւն ալ կը գրեմ, համբաւատար թղ ակիցն՝ ամեն տեսութեան գրեթէ կը յորդորէ զիս Թաղո՞ւլ քնարն։

ջին տարիներս Հայ լեզուաւ եղած գրական արտադրութեանց լաւագոյններէն, գեղեցկագոյններէն մին է հաստատապէս։

Պարոն Գրիգոր Զօհրապ, քանի մը տաղեր ու քանի մը յօդուածներ գրելէ յետոյ, եւ կրագունցի նախորդ թուոյն մէջ սկսաւ հրատարակել կարի հետաքրքրաշարժ ու նորատակեր վէպ մը՝ Ս.ահեացած սերունդ մը մակագրով։

Նոյն Հանդիսին ներկայ ամսաթուոյն մէջ պիտ'երեւի Պարոն Յովհաննէս Թիւմիւզեանի մէկ գիտական նորավէպն։

Ս.յս վիպասանական արտադրութեանց մէջ ամենէն հրահանգիչն, ամենէն ուսուցիչն՝ անտարակոյս Պարոն Թիւմիւզեանի Տիտանն է։ Սակայն տակաւին ջնջուած չէ սրտիս վրայէն կատակին տպաւորութիւնն. ի բաց առեալ լեզուին ներդաշնակութիւնն եւ ոճոյն փայլն, ինձ այնպէս թուեցաւ՝ երբ Ս.րեւելքի գրասենեակին մէջ հեղինակին ներկայութեան կարդացի զայն՝ թէ Միւսէ կ'ընթեռնուի հայերէն, թէ կ'ընթեռնուի կատակ չղղուելու սիրոյ հետն (On ne badine pas avec l'amour) (1)։ Ջեմ կրնար գուշակել թէ՝ իւր ամբողջութեան մէջ Ս.ահեացած սերունդն ինչ պիտ'ըլլայ. սակայն, սրաչուէն, սրամիտ, գրական դաստիարակութիւն ընդունած, այլեւ իւր բանաստեղծական բարեխառնութեամբ թռչնոց ու թիթեռանց եռեւէն վազելով յաւէտ ուղիղ հանապարհէն խոտորելու եւ մոլորելու կոչուած, արագ եւ առատ խօսող, արագ եւ առատ դրօղ (2), կենաց եւ հոգեթանց յար եռեւի կողմն

(1) ALFRED DE MUSSET, Comédies et Proverbes.

(2) Աւետեսիս Պարոն Զօհրապ խօսելու կը նուիրէ ժամանակին մեծագոյն մասն, եւ այս պատճառաւ չէ կարող շատ գրել ու թերթել անշուշտ։

որոնց, Պարոն Զօհրապ կոչուած է թերեւս Հայոց Զօլան ըլլալ· լուսանկարել կեանքն, իրերն իրենց անուամբ կոչել, առ ոչինչ գրել պատչաճութիւնն յամենայնի, ռամիկ տարրին յաղթահարել տալ ոստանիկ տարեր վրայ, մերկութիւնն նկարագրել այնքան խղճամտութեամբ որքան այլք վայթ ունին քօղարկելու զայն, այս է Պարոն Զօհրապին ալ յատկանիշն: Մեր ազգին համար այդ վաղաժաման բնապաշտութիւնն (naturalisme), ուզ, երիտասարդ վիպասանին յաճախ տաղտուկներ պիտ'առթէ· այսպէս, Պարոն Զօհրապ յոյժ նեղացաւ երբ՝ պաշտօնեա պահանջեմբ եւ խղճիս հարուածի՝ մեղմացուցի Երկրագունտի մէջ իւր վէպին ինչ ինչ բառերն ու սարքերութիւնները· — իւր յատուկ խնդրանոյ վրայ կը յայտնեմ զայս, խորհուրդ եղբայրակցիս ջերմապէս խնդակցելով այս առթիւ իւր հեշտ տաղանդին ու հարուստ չտեմարանին համար:

Լոյս ծագրաթերթի խմբագիրներէն Պարոն Յակոբ Հաճեան ալ վէպ մը հրատարակեց, Բեռայի գիշերներն: Անհաւանական Լոյսի մէջ, այդ Պարոնն — որ Յակոբ Պարոնեանի միայն անունն ունի — իւր փառքն՝ հանրածանօթ հանրօգուտ գրագէտներ զոյիլաբար խծբծելու մէջ փնտռեց: Ջեմ կրնար դիւրաւ ձեռքս առնել հեղինակի մը գործն, երբ գիտնամ թէ չարանախանձ հոգի մը կրած է կամ կը կրէ զայն հեղինակն: Այդ պատճառաւ, գոյնզգոյն օձեր պարունակող տուփի մը պէս ձեռքս կ'առնեմ Արեւելք օրաթերթին ու Մասիս չարաթաթերթին՝ ընթեռնլու համար Պարոն Արփիարեանի մէկ գրութիւնն եւ կամ մէկ վիպակն· այդ պատճառաւ ալ տակաւին չը կրցայ կարդալ Պարոն Հաճեանի Գի-

շարեն, որ թերեւս վայրկեան երկասիրութիւն մը ըլլայ, թէեւ վիպասանութեան տիտղոսէն աւելի սեւ ինձ երեւցած է գրօղին սիրտն...։

Բ.

Սակայն արք չեն միայն, որք կը մատենագրեն, որք կ'ընտրեն՝ իրենց մտածմանց եւ զգայնանց արտայայտութեան համար՝ վիպասանական ձեւն։ Օրիորդ մը պատիւ ըրաւ ինձ վիպասանութեան մը կամ մանուածող դիւցազներգութեան մը ձեւագիրն, որ՝ եթէ Պուալոյի ծանօթ պատուէրին անսալով վերտին գրուէր՝ աքանչելի գործ մը պիտ' ըլլար։ Մեհիկ մեքամաղձոտ անուան տակ, ողբացեալն Տիկին Մելիք-Ազարեան Արեւելեան Մանկոյ մէջ հրատարակեց փոքր ընտիր բարոյական վէպ մը, մինչ այլ Տիկին մը՝ մեծ գերդաստանի շառաւիղ, մեծ դրից ու մեծ անուան ակը, մեծամեծ ճրիւք օժտեալ եւ ամենամեծ ճակատագրի կոչեցեալ, հաւրկ է անուանել ըզՏիկին Սրբուհի Տիւսաբ, ի լոյս կ'ընծայէր մատեան մը տարօրինակ անուամբ, եւ՝ ըստ ոմանց՝ տարօրինակ յաւակնութեամբ։

Եւ ոչ գիրք մ'այնքան աղմուկ յարուցած էր որքան յարոյց Մայեան։ Համերք անդամ լեզու եկան որպէս հրաշատեսիլ նորանշան երեւութի մ'առջեւ՝ յայտնելու համար իրենց զարմանքն եւ իրենց զարմացումն։ Այդ կինն՝ անմեղ անհրկրային էակ մը նկատուած էր նախ. ազգային քերթողին՝ աւազելի Պէշիկթաչլեանին ներշնչօղ ոգին ու պահապան հրեշտակն եղած էր. ինքն ալ քերթուհի, որ մեծահատոր անտիպ տաղարան մ'ունէր, որ հայերէն եւ ֆրանսերէն լեզուաւ քանի մը լուրջ յօդուածներ

հրատարակած էր, որ ուր ուրեմն՝ ի ներկայութեան մայրաքաղաքիս ընտրազոյն ընկերութեան՝ Բերայի բանասրահին մէջ վայելուն բանախօսութիւն մ'արտասանած էր Հայ մտաւորականութեան վրայ։ Քայլ մ'ալ յառաջ երթալով՝ այդ կինն ինչ պիտ'ընէր։ Հայ իգական սեռի դաստիարակութեան ընկերութեան մը գլուխ պիտ'անցնէր։ գայդ ըրած էր։ Ա-պա ուրեմն Հայ իգական սեռի դաստիարակութեան վրայ դասական մեծ մտաւոր մը պիտի գրէր իրրեւ լրումն, իրրեւ պսակումն իւր գործոյն։ գայդ ահա Տիկին Սրբուհի Տիւսապ կ'ակնկալէր Հայ ազգն։

Մինչ ազգն համայն այդ քաղցր ակնկալութեամբ կ'սպասէր բերկրազին, Պէշիկթաշլեանի Մուսայն հեռու հեռու սլացած էր, Պալքաններն եւ Ասիանները անցած էր, խորհրդաւոր դղեկին շուրջ կը դեգերէր եւ դղեկին անմահ բնակուհւոյն ստուերին հետ կը խօսակցէր։ Երբ Մայեան երեւցաւ, հարցուցին չատեր, թէ ժօռժ Սանդ՞ն թարգմանուած էր, թէ Էնտիանաի ու Լէյլիի հեղինակին մէկ անտիպ գործն էր, այնքան վայել ունէր այդ վիպասանութիւնն եւ այնքան բարձր խնամատարական եւ ընկերական յատկանութիւն՝ սկսեալ յառաջաբանէն։

Վեր ի վայր ընելու կոչուած էր այդ գործն ըզ Հայ ընկերութիւն։ Յայն օր կանայք ուսած էին թէ պարտիք ունին։ Մայեա կը գոչէր Հայ կնոջ. «Պարտիք ունիս, Հայ կին, այլ մանաւանդ իրաւունք։» Իրաւունք ինչի՞. — լուսոյ, սիրոյ, կեանց՝ ի մի բառ։

Սակայն... Հայ կանայք այդ իրաւունքներն ստացած էին անդադարապէս, եւ ստացած էին իրաւունք

մ՛ալ, զոր Տիկին Տիւսաբ նոցա պիտի գլանար թեր-
բեւս (կամ անտարակոյս)։ — հրապարակաւ պարելու
իրաւունքն։ Հայ կինն, այո՛, ձեռք բերած էր այդ
իրաւունքներն եւ պայնս արդէն ի գործ կը դնէր։
ուստի, փոխան ըսելու թէ Մայտա կու գար վեր
ի վայր ընել Հայ ընկերութիւնն, աւելի ճիշդ պիտ՝
ըլլար ըսել թէ Մայտա կու գար սրահայդ ու սբե-
րալի պատկեր մը ներկայացնել վեր ի վայր եղած
Հայ ընկերութեան, թէ Մայտա կու գար պատգա-
մի ձեւ տալով կրկնել՝ ինչ որ Հայ կանայք արդէն
ուսած էին պարզօրէն, Թերթօնին ընթերցմանքն
եւ դիրենք չըջապատող եւրոպական ընկերութեան
օրինակաւն։

Երբ, այսպէս, աղատ ի յուզմանէ նկատեինք իրերն,
յայնժամ կը փոխուի Տիկին Տիւսաբի գործոյն նչա-
նակութիւնն։ Իմաստասիրական գործ մ՛ըլլալէ կը
դադրի, եւ պարզապէս դրական, նկարագրական,
գեղագիտական գործ մը կ՛ըլլայ անի։ Մայտա եւ
Սիրանուշ, երկու հարազատ քոյրեր, — իրենց հե-
ղինակուհին յատկանութիւն ալ ունենայ չըջելու կամ
չինելու, քանդելու կամ կանգնելու, — ոչինչ կ՛ը-
նեն բայց եթէ պատկերացնել, բայց եթէ գործն ի
դիր թարգմանել, եւ արձակել դրուած մ՛որ ի
գործ պիտի թարգմանուի...։

— Սակայն՝ կ՛ընդմիջէ ոք՝ Մայտա եւ Սիրանուշ
վիճաբանութիւններ կը պարունակեն ընկերական
եւ իմաստասիրական խնդրոց վրայ. Հայ կանայք
մէկ պատուն մեքենապէս կատարած գործին վրայ
բոլոր ընթերցող կանանց ու կուսանաց ալ խորհըր-
դածել կու տան Տիկին Տիւսաբի վէպերն եւ, աղատ
կենաց հրապոյրներն ի հանդէս ածելով՝ այժմու

խաղաղակեցիկ ընտանեաց դասուն ալ կը վրդովեն, բաւէ՛, խռովարարութիւնն: Հետեւաբար, այդ դերեանք կ՛արդարացնեն լիովին յանդուգն հեղինակուհւոյն յաւակնութիւններն:

— Իւր մանաւանդ խօսակցութեանց մէջ զայրոյթ կը յայտնէ Տիկին Տիւսաբ այն անձանց դէմ, որք նման հրապարակաւ կը վերադրեն՝ բարոյապէս Հայ ընկերութիւնն յեղաշրջելու կամ մանաւանդ ուղիղ հանապարհէն խոտորեցնելու նպատակին:

— Այլ սակայն իւր հրատարակութեանց արդիւնքն ատի՛ պիտ՛ըլլայ: Երբ կինն ազատ ըլլայ, կնոջ սիրտն ալ անշուշտ ազատ պիտ՛ըլլայ. եւ՝ դիտե՞ք թէ սահմանն չը ճանչնար սրտին ազատութիւնն...: Ենթադրենք թէ «բարբարոս» չըլլար Սիրանոյշի հայրն, եւ թէ սրտին ու մտաց ընկերուհին՝ կենացն ալ ընկերուհին ըլլար երեւանդին...:

— Պիտ՛ըսե՞ք թէ յայնժամ Տիկին Տիւսաբ չը պիտի՞ դրէր Սիրանոյշին, եւ մենք ալ՝ եթէ սիրային վէպեր չըլլային՝ պիտի դատապարտուէի՞նք միմիայն կարդալ լրագրաց չոր ու ցամաք քաղաքական ու գիտական յօդուածներն:

— Բաց սակայն, եթէ՝ կըսեմ՝ երեւանդ ամուսնանար Սիրանոյշին հետ, կը հաւատա՞ք թէ, մեղրալուսինն հազիւ լրացած (եւ թերեւս մեղրալուսնին իսկ ժամանակ), երազին մէջ (եթէ ոչ յարթնելի) ձուլիայի դրկաց մէջ չը պիտի զանէր զինքն երեւանդ:...:

— Ի՞նչ կըսէք... Սիրանոյշ չիմանայ...:

— Ո՛վ ալ իմանայ, մարդկային բնութիւնն այսպէս է, եղբա՛յր: Գլուխ ի՛ւր տեսարանէն յետոյ (զոր քանիցս ընթերցայ) կը հաւատա՞ք թէ եր-

ուանդ սիրած չէ պատիւերհանին պաշտելի դուստրն։

— Դուք՝ այդ խօսքով՝ իրաւունք կու տաք Տիկին Տիւսաբլի, որ յաւէտ կ'ամբաստանէ զարս (որք հրապարակի վրայ պիտի դատեն իւր գործն) իբրեւ անհատատ եւ անհաւատարիմ։

— Անհաւատարիմ, միթէ միայն աղք են անհաւատարիմ. ծանօթ է ձեզ Պարոն *** եւ թերեւս ծանօթ են ձեզ նաեւ իւր երկոտասան աշխարհակալութիւնք. խնդիր է թէ աշխարհակալեալ։ Ա՛հ, կը ճանաչէր զդիին Շէյքսբիըր, որ անոր անուան կցեց անհատատ մակդիրն ... ։ եւ Դուք, ո՛ Դրասէր Ատամ, ալ ի լանչ ըսէք դուք, թէ միեւնո՞յն էակն է որ կը ներշնչէ ձեզ այնքան տաղեր. մկկէն աւելի գեղանի կանայք՝ որք կը սիրեն իրենց ամուսինն, ըսէք, իրենց քաղցրագոյն ձայնիւ միթէ չե՞ն մրմնջած ձեր ունկան՝ ինչ որ սիրատուն ամուսնոյ մը միայն կ'ըսուի սիրտ ի բերան։ Ձեր բանաստեղծի կեանքն ու ձեր քերթողական արտադրութիւնք ինձ համարձակութիւն կու տան այս դիտողութիւններն ընել Սիրանոյշի առթիւ. եւ զարմանօք կը դիտեմ որ ինձ ընդդիմաբանելու երեւոյթն ունիք։

Վայրիկ մը կանկ առաւ խօսակիցս, եւ տխրադոյն վանկերով շարունակեց խօսիլ.

— Կիևն ազա՛տ, սիրտն ազա՛տ. Այո, իրաւունք ունիք, հարկ չը կայ թէ Տիկին Տիւսաբլ զատի պահանջէ. Ատի Լուսաւորութեան, Քաղաքակրթութեան անխուսափելի արդիւնքն է. Հայ կինն, ա՛յո՛, Մայտաէն յառաջ ազատագրեցաւ։ Ես չեմմռնար Պարահանդէսի վրայ ձեր մկ յուսեաս յօդուածն, եւ այս օրերս մանաւանդ շատ կը յիշեմ զայն. Հայք

Եւս, աւա՛ղ, ինկած են վոսին մէջ· արդարեւ այդ վոսին մէջ վողվոզումէ վողվոզում կ՚ընթանան, այլ միշտ վոս մ՚է այն· պիտ՚աւելնայ յար Հայ գրականութեան արտաքին վայրն, այլ յար աւելի մթին, յար աւելի վոսային պիտի դառնայ այն: Սխրանօք ընթերցայ Սիրանոյշն, այլ կը սոսկամ այդ դրքէն· չը գիտեմ թէ վոսի մէջ գրուած է, այլ վոս մ՚անի կը նկարագրէ, վոս մ՚անի կը յայտնէ· փոսային մարդն (homme-fossile) ապաքէն արդի մարդէն աւելի պայծառ հոգի, աւելի պայծառ դէմք մ՚ունի...:

. . . . . .

. . . . . .

«Է՞Ր ՍՊԱՆԵՑԻՐ...»

Զը գիտե՛մ ի՛նչ երգեն
Ցօղս, յանտառս, ՚ի լուններ.
Այլ մեր միշտ նոյն երգը են—
Այս քանի՛ գարուններ:

Ո՛հ, տըրտում, տըրտմագին
Է մեր երգն անփոփոխ.
Զայն կըրկնեն դառնագին՝
Ծըղայ, կոյս, փոխն ի փոխ:

Ողբ մ՚է այն վերելեա՛կ.—
Երբ հըրճուին հող, երկին,
Երբ շողան աստղ, ալեակ,
Մարդն հեծէ, եւ լա՛յ կին:

Ողբ մ՚է այն եւ անէ՛ծք.—
Սիրամոլ աղաւնեա՛կ,
Ուսօղին անգութ նետք
Հարի՞ն զքո վառումնեակ...:

Նոր մարդոյն երգն է այն.—
Բանն բսպան բզհատաս.
Եւ հոգին յատիեան
Անիծէ՛, հեծէ՛ աս... :
Պէշիկթաշ, Ապրիլ 1885.

ՎԻԳՕՕՌ ԻԿՕ ԵՒ ԻՇԽԱՆ ԼՈՒՍԻՆԵԱՆ

Սիրs ի քնդւոջ կը նրատարակենք Մեծաւուբ Գուլիսօն Իշխան Լուսինեանի հետագայ արտյոյզ նամակն: Հոն կը դողդոջեն վերջին վանգի վսեմ բանաստեղծին, որ Լուսինեան ապարանին մէջ անցուց իր կենաց խաղաղագոյն այլ ոչ բնդհատ վատաւորագոյն տարիներն:

Փարիզ, 11 Յունիս 1885.

Մեծապատիւ եւ Սիրեցեալդ Տէր

Կրկին եւ կրկին կարդացի Ձեր Մայիսի 25ին գրած սրտագրոյմ նամակն, որով վիքթոր Հիւկոյին հետ ունեցած սիրատունդ մտերմութեանս վրայ այնպիսի ոգւով ու սրտով կխօսիք որ զարձեալ հատուչելով հատաչեցուցիք զիս եւ աչքերս գերարտօսրով լցուցիք...

Աւանդ որ Ձեր ոգին, սիրան ու հանճարն ունեցող Հայ մի չգտնուեցաւ հոս որ այս բացառիկ պարագային օգուտ քաղելով՝ աշխարհիս տարբերը որ իւր անչափ ոգւոյացած տիեզերահռչակ Հիւկօն Հայ գաւակաց օթեւանն ուխտ տարի իրրեւ հիւր սիրամեծար հանդչեր, հոն հրաշակերտներ արտադրեր եւ հոն իւր անմահ վեհապն հոգին իւր աստուածացումն (apothéose) ընդուներ էր...

Եթէ ուրիշ ազգ մի ունէր այս անզուգական բաղդն, արդեօք ինչեր պիտի չընէր ու չհրատա-

բակէր եւս քան զեւս աշխատհածանօթ առնելոյ համար զայն։ Եթէ մեր փարիզաբնակ ազգայինք կարող լինէին գեղեցկահիւս, սրտառուչ եւ սրատրուզիս Ուղերձի մի միջ բացատրել այս չքնաղ դէպն, տարակոյս չկայ որ բոլոր փարիզեան օրագիրք կը փութային հրատարակել զայն եւ նոցա արձագանգք կու տար համայն աշխարհիս մեծարել։ Ինչ փառք լինէր այն Հայոց ազգին, փառք մի որ նորա անունն ու համբաւն ընդ ալըտս սիեզերապ կը տարածէր՝ համայնից համակրանքն ու մեծարանք իւր վերայ հրաւիրելով...

Արդարեւ օրագրաց չատերն հրատարակեցին թէ Ջերթուզահայրն Լուսինեան իշխանին եւ իշխանուհուն տունը կընակէր, եւ այսպէս նորա անմահ անուան միշտապատ լծորդեցին Լուսինեան անունն. սակայն յանհունս ուրախ լինէի եթէ այս չքնաղագիւտ առթով սիրելի Հայոց ազգիս անունն հրուչակուէր, եւ ազգայ եւ աղանց գինքը նախանձելի հանդիսացուցանելով՝ վիքթօր Հիւկոյին հետ գնա յատերժայիշատակ կացուցանէր...

Մահարեր հիւանդութենէն քանի մի օր յառաջ այս վեհապանծ բարեկամս ձեռքս բռնած քաւորդէն աւելի դրանս առջեւ հետս խօսեցաւ, եւ որպիսի՛ մաերմութեամբ։ Սիրակցորդ Հարապատիս Յովէն Սրբազանին վրայ մեծ սէր ու համարումն ունենալով՝ որպիսութիւնն հարցուց, հանճարն ու անձնանուէր հայրենասիրութիւնն գովեց վերստին, խնդրեց որ իւր սիրալիր ողջոյնն նմա հաղորդեմ եւ ապահովեմ գինա որ իւր հետ անմոռաց կրկիչ նաեւ իւր Հայոց ազգն զոր այնքան սիրելի եւ մեծարելի ըրեր էր իրեն իւր սիրայորդոր անձին եւ ղերապանծ բարեհանութեանցն հետ։

Գանգատեցաւ դառնապէս երկնահանճար ծերուն որ իւր սիրայեղց սրտին վախաքածին չափ իշխանուհին եւ ես չեմք երթար ստէպ պինքը տեսնելու։ Եւ դուշակելով անշուշտ իւր մօտալուտ երկնասլաց թռիչն՝ ուժով մը ձեռքս սեղմեց եւ «Այո՛, մեր բնակարաններն դալարագեղ քաղցրաբոյր պարտիզով բաժնուած են, ըսաւ, բայց մեր սրտերն անբաժան պէտք է լինին միշտ։ Յիշեցուցէք զայս հրեշտակատիպ իշխանուհւոյս՝ յոտս նորա դնելով սիրալիր մնծարանքս, եւ եկէ՛ք, եկէք զիս տեսէք...» Ո՛հ, քաղցրատա՛ւր յիշատակ...

Բոլոր Գաղղիացիք եւ օտարազգիք երանի՛ կուտային մեզ եւ կուտան ցարդ որ վեհանուն վիքթօր Հիւկօն այնչափ տարի վարձաբնակ անակից ունեցանք եւ նորա սերտ մտերմութիւնն վայելեցինք։ Իշխանուհւոյն վերայ ինչ հայրագութ սէր ու գորով ունենալն կարող է ըմբռնել այն նամակով իսկ որով Տ. Լերմինա նորա կենագրութիւնն կվերջացունէ այս օրերս՝ կնիք անմահութեան ուղղելով տալ նմա Անմահ Հիւկօյին հետ...

Այս ազգասլանծ անդառնալի առթին կորուստն կրկին ողբալով ի սէր ազգիս,

Մնամ ազգասէր Սիրելւոյդ
Անձնանուէր
ԳՈՒԻՒՈՆ ԼՈՒՍԻՆԵԱՆ

Գիտնալով Ձեր յարգամեծար սէրն առ Իշխանուհին՝ կնուիրեմ Ձեզ Լերմինայի գործն ու քերթուած մի։

—

Աւասիկ վիգդոր Իւկոյի նամակն առ Մեծաշուք Մարիամ Իշխանուհին Լուսինեան.

Mercredi, 25 janvier 1880,

Entre nos deux âges, madame, il y a la place d'un cinquantenaire d'*Hernani*. Mes quatre-vingts ans offrent leurs respects à vos trente ans, et mes vieilles lèvres baisent vos jeunes mains.

VICTOR HUGO

Չորեքշաբթի, 25 յունուար 1880,

Մեր երկոցունց տարեթայ ընդ միջ, տիկին, Հռ-նաճի չիանամեակի մը կայ տեղն։ Իմ ութսուն ամեռներս յարգանք կը մատուցանեն ձեր երեսուն գարուններուն, եւ իմ մեռելսոի շրթունքն ի համբոյր կը մատչին ձեր դեռատի թաթերուն։

ՎԻԳՈՕ ԻՒԳՕ

ԳՐՕՄՈՒԷԼԻ

ՆԱԽԱՐԱՆՆ (1)

Նոր կրօնք մը հոգեպաշտ, նիւթական եւ արտաքին հեթանոսութեան տեղ անցնելով, կը սպրդի նախնի ընկերութեան սրտին միջ, այդ ընկերութենէն կը բառնայ կեանքն, եւ դառամեալ քաղաքակրթութեան մ'այդ դիակին ծոյլ կը դնէ սերմն արդի քաղաքակրթութեան։ Կատարեալ կրօնք մ'է նոր կրօնքն, ըստ որում կրօնքն է ճշմարտութեան. ընդ միջ իւր վարդապետութեան եւ իւր պաշտամանն՝ ամրապէս կը հաստատէ նա բարոյականն։ Եւ նախ, իբր առաջին ճշմարտութիւններ՝ մարդոյն կ'ուսուցանէ թէ մարդն ունի կեանք կրկին ապրելու. կեանք առօրեայ եւ կեանք յաւէրժօրեայ։ Ծոյլ կու տայ թէ՝ կրկին է մարդն ինքն ալ՝ որպէս մարդ-

(1) Շարունակութիւն։

կային ձակատագիրն, ի նմա գոլով անատուն մը եւ իմացականութիւն մը, հոգի մը եւ մարմին մը. ի մի բան, մարդն է կեան հատման եւ հատարակաց օդակին կակաց կրկին չղթայի մը՝ որ կ'ընդգրկէ համայն արարչութիւնն. կակք նիւթական եւ կակք անիւթական, առաջինն սկսելով քարէն եւ հասնելով ի մարդն, երկրորդն սկսելով մարդէն եւ յանգելով յԱստուած։

Այս ճշմարտութեանց մէկ մասն ընդ նշմարուած էր Թերեւս հին աշխարհին իմաստնոց ոմանց կոչմանէ. սակայն Աւետարանէն կը սկսի նոցա լիակատար, լուսապայծառ ու լայնատարած յայտնութիւնն։ Հելլէն եւ Հռոմ իմաստասէրք առ խարխափ կ'ընթանային ի խաւարին, իրենց պատահական ուղղոյն վրայ յարելով պատրանաց թէ՛ ճշմարտութեանց։ Ոմանք յիմաստնոցդ երբ երբեմն իրաց վրայ կը սխուէին ազօտ նշոյլներ, որք մանկակի կը լուսաւորէին զայնս, թանձր ետս առնելով մթութիւնն՝ որ կը ծածկէր միւս մասերն։ Անոի բոլոր այդ ուրուականք, զորս ստեղծեց հին իմաստասիրութիւնն։ Աստուածային իմաստութեան էր վերապահեալ այդ թերախայլ դողդոջուն լուսոց փոխան՝ համթափանց հաւասարապարդեւ լուսով մ'ողողել մարդկային ազգն։ Պլատոն, Արիստոտէս, Եպիկուրոս, Սոկրատէս, Պլատոն չահեր են. Քրիստոս արեգակն իսկ է։

Բայց այսի, չիք ինչ թանձրագոյն ու նիւթականագոյն քան հին ազգաց առաւելաձախսութիւնն։ Հոգին մարմնէն գաւեղուս տեղ՝ նման Քրիստոնէութեան, ամեն բանի կու տայ ձեւ ու կերպարան. մինչեւ անգամ ոչխոյ, մինչեւ անգամ իմացակա-

թեան։ Ամենայն ինչ՝ այդ աստուածախօսութեան մէջ՝ առասանելի, չօշափելի է. ամենայն ինչ ի մարմնի է։ Իւր աստուածք ամպոց ալեաք ունին՝ որպէս զի մարդկային աչաց անտես լինին. կ՚արբենան, կը կերակրին, կը ննջեն դիք. վէրք կ՚առնուն, եւ իւրենց երակներէն արիւն կը հոսի. կը խեղին, եւ ահա կը կաղան յաւիտեան։ Այդ կրօնքն աստուածներ ունի եւ կիսաստուածներ։ Սալի մը վրայ կը դարմնի չանթեն այդ դից։ Արամազդ ոսկեղէն շղթայէ մը կը կախէ ղերկրագունեն. արեգ՝ քառաձի կառօք յերկինս կը շրջի. դժոխքն անդունդ մ՚է, որ աշխարհագիրք ցոյց կու տան բերանն յաշխարհի. երկինքն ալ լեռան մը վրայ է, լեռն երկինք է։

Նոյնպէս հին աստուածախօսութիւնն, որ միեւնոյն կաւով կը թրէ բոլոր իւր ստեղծուածներն, նկունն առնելով զաստուածութիւնն՝ կը մեծացուցանէ մարդն։ Հոմերի դիւցազունք դրեթէ դից հասակն ունին։ Այսքան առ Արամազդն ասպարիզ կը կարդայ. Աքիլլէս կ՚արժէ Արէս։ Տեսանք ինչպէ՛ս՝ ընդհակառակն՝ նիւթն հոգիէն կը բաժանէ լիովին Քրիստոնէութիւնն։ Անդունդ մը նա կը հաստատէ ընդ մէջ հոգւոյն ու մարմնոյն, անդունդ մը ընդ մէջ մարդոյն եւ Աստուծոյն։

Այն ժամանակ, քրիստոնէութեան հետ եւ քրիստոնէութեան չնորհիւ, ժողովրդոց ոգւոյն մէջ նոր զգացում մը կը թափանցէ՝ անծանօթ նախնի ժողովրդոց, եւ որ արագ արագ զարգացաւ ու զօրացաւ նոր մարդկութեան հոգւոյն մէջ. այդ զգացումն ունէր բան մ՚ունի քան զգծանրութիւն եւ նուազ բան մը քան զգարմութիւն, եւ է մեղմագծութիւնն։ Եւ արդարեւ, ցայն վայր զուտ

նուիրապետական ու քահանայապետական պաշտամանքը ընդարմացած մարդկային սիրտն հնա՞ր էր որ չը թօթափէր իւր քունն եւ չը զգար յինքեան անակնկալ կարօղութեան մը փթթումն ի ջունչ կրօնի մը, մարդկային՝ քանզի աստուածային էր. կրօնի մը, որ աղքատին աղօթիւք կը կազմէ հարստութիւնն հարուստին. կրօնի մը՝ որ կը քարոզէ հաւասարութիւն, եղբայրութիւն, գթութիւն: Կրնա՞ր մարդկային սիրտն՝ նոր կերպարանի մը տակ չը տեսնել իրերն հանդէպ, յորմէ հետէ Աւետարանն նման ցոյց տուած էր հոգին՝ ըղձալարանաց ընդմէջէն, եւ աղցաւոր անցաւոր կենդանի եռեւ՝ կեանքն երանական յաւիտենական:

Վ. ԻԳՆՕՈՒ ԻՒԿՕ

ՀԱՅՐԻԿՆ Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Մինչդեռ Ֆրանսացիք ի Բարիզ աստուածաւայել մեծարանօք կը շրջապատէին իրենց մեծագոյն բանաստեղծին դադաղն, Հայք ալ ի կոստանդնուպօլիս կ'երթային ընդ առաջ եկեղեցականի մը, որ թերեւս Հայ ազգին համար այն եղած է ինչ որ Վիկթօր Իւկօ Ֆրանսական ազգին համար:

Ոչ ոք առ մեզ, արդարեւ, այնքան երկարատեւ ժողովրդականութիւն է վայելած որքան այն գաւառացի վարժապետն, որ վարդապետ եղաւ, յետոյ ժողովրդապետ, եւ որ՝ եթէ չընտրուեցաւ ամենայն Հայոց Հայրապետ՝ նոյնքան համակրանք ու յարգանք կը վայելէ եւ պիտի վայելէ յաւիտեան որքան Տ. Մեսրոպ Մաշտոց, որ անառարկոյս ամեն եկեղեցականէ աւելի հանգամանք ունի Աբրահամեան Մայր Աթոռոյ Գահակալութեան: Կը-

բիմեան նուաղ վարչութեան քան առաքելութեան մարդ է։ Երիմեան գերազանցօրէն առաքելութեան մարդն է։ Ծնած է չըշելու համար ու քարոզելու համար։ ըզ«Պոնտոս չափած է տաններկու անգամ։» եւ ինքն է որ միայն կոչուեցաւ Հրեշտակ՝ բոլոր մեր եկեղեցականաց մէջ։ Բարձր հասակով որքան խոնարհ սրտով։ արթուն մտքով որքան զուարթուն դէմքով ու խօսքով։ տեղեակ ազգային իրաց որքան համազգային յեղմանց ու յառաջադիմութեանց։ Ժողովրդեան հետ ծնած ու մեծցած, եւ ժողովրդեան սրտին տիրած։ Հովուն ճայնիցն ունկնդիր եւ արմատն ընթացիցն ուշադիր։ բանաստեղծ, իւր բանիւք եւ իւր ընթացիւք։ բանաստեղծ, երբ գրիչ ունի ի ձեռին եւ երբ գաւազան ունի ի ձեռին։ բանաստեղծ, երբ ոտից ներքեւ ունի մարգագետին եւ երբ ունի ոտից ներքեւ ժեռուտ ու փշուտ գետին։ բանաստեղծ, երբ Ազգային ժողովն ունի իւր առջեւ եւ Պատրիարքարանն իւր ետեւ։ այսպէս է Տ։ Մկրտիչ Երիմեան, զոր մի միակ անուամբ Հայրիկ կը յորջորջէ Հայ ժողովուրդն։

Ներին Բարձր Սրբազնութեան ընդառաջ գնայ ժողովուրդն ի մեւ ծով՝ Մեծին Ներսէսի ոտնին օրն։ Հայրիկ՝ մեծարեալ ի Պետութենէն եւ մեծարեալ իւր հօտէն՝ մտաւ ի մայրաքաղաքս, ուր կը հանդչի յիսնամեայ վաստակալիր եւ արդիւնալիր կեանքէ։ Դուզկնեղուզի համեստ եկեղեցւոյ խորհրդարանին մէջ կ'ընդունի հանապազօր այցելութիւնն ամեն դասու մարդկան, չինական եւ ազնուական, սոսկական եւ վարչական, տգէտ ու դրագէտ։ գի՝ որպէս ըսինք՝ համայն Հայութեան մէջ չը կայ ոք որ Հայրիկի չափ սէր ազդած ու լաւ սիրուած ըլլայ

իւր չուրջ. Ամենուրեք ուր Հայ կայ, Հայրիկին հետքն հոն կայ. համակնուրեք իրրեւ հրեշտակ երեցած է նա, քարոզելով ըստուգուր եւ ոգեւոր լեզուով՝ Աւետարանի բանն, զոր ոչ ոք է թափանցած այնքան խորին կերպիւ — եթէ ոչ մեծն Հիւկօ, որպէս տեսանք նախորդ հատուածոյն մէջ։

ԹԱԳՈՒՀԻ ՊԷՅԼԷՐԵԱՆ

ԱՌ Պ. ՎԱՀԱՆ ՄԿՐՏԻՉ ԷՍԱԵԱՆ

Ինչո՞ւ թողիր, Վահան, Պօլիան. ինչո՞ւ թողիր, Վահան, հանին։ Իւր միածին քաղցրիկ դստրիկէն, այն ողբացեա՛լ վաղամեռիկ Մաքրիկէն, ո՛ Վահան, դու մնացած էիր, դու միայն։ Այն բաղմավիշտ բարի կնոջ չարաբաստութեան մէջ, բարեբաստութիւն մ՚էր ըզքեզ առկախ տեսնել. վրադ նայիլ, Վահա՛ն, եւ իւրէն իւր դստերն ու քոյր մօրդ կարօտն առնել. իւրէն, որ պատկերն ես կենդանատիպ՝ մանաւանդ հոգւոյ գեղով օժտեալ այն հեզահամբոյր էակին, տառապելոյ օժանդակ ու հանուրց հրեշտակ այն Պէյլէրեան Մաքրուհիին, զոր աղնիւ հայրդ ընտրեց իրրեւ ամուսին, զոր հանուրք, աւա՛ղ, հանուրք յոյժ վաղ, յոյժ վաղ կորուսին։

Ընդէր, ո՛ Վահա՛ն, թողեր դու սիրելի հանին։ վերջին անգամ դարձեալ ըզձեզ տեսայ միասին։ երբ բաժնուեցայ, դուք միացիք դարձեալ միասին. դի դու եւս, ո՛ բարեմոյն պատանի, կը սիրէիր կաթոգին ալեւոր կինն՝ որ քեզ համար մայր էր այժմիկ ու հանի։ Ներայէն կ՚երթայիր, երբ դասերդ աւարտէիր, կ՚երթայիր Իւսկիւտար համբուրել

ձեռքն հանիին, որ իբեզ կը համբուրէր համանգամայն միակ դստրիկն ու միակ արու թոռնիկն։ Եւ ապերջանիկ այն կինն՝ երջանիկ էր այն վայրկենին։

Եւ երբ հեռացար, երբ ծովերը պատուեցիր ու լեռներ անցար՝ ով դիտէ երբ վերադառնալու համար, թոռեցաւ հանիին՝ թէ Զուիցերիոյ սարերէն աւելի մօտ են երկնից բարձունքն, եւ, վահանէն աւելի մօտ է Մաքրուհին։ ու հէգ հանին մնաւ անկողին, ու փակեց արտասուալից ականջիքն, ու հիմայ սեւ հոլին տակ է, վահա՛ն, սիրելի հանին ... Ա՛հ։ ինչքա՜ն հանիէն այնքան հեռա՛ւ, հեռա՛ւ գնացիր դու։ փոքրիկ Ալիսն, որ իւր թեւին տակ ծնաւ եւ իւր թեւին տակ ամէն երեկոյ քնացաւ, բնաւ աչքին չերեւցաւ։ Լուսրով Պէյ կենդանի էր։ Մաքրուհին մեռած էր։ ու Մաքրուհիէն թոռն իւր հարազատ թոռնիկն էր։ Նա, սեւ աչերով, Մաքրուհին, Մաքրուհին յաւէտ կը յիշեցնէր։ Եւ վահան միա՛յն իւր թոռն էր։

Հէգ կին։ այլ եւ բարեբաստիկ կին։ վահան ապատանի մ՚է համեստ՝ աղջկան նման։ կը զգայ ճըշմարտին ծարաւն, է ջերմեռանդն ազատարիւս հոգեկան անարատ դեղոյն, եւ բարին՝ աստուածն է վահանին։ Զքնաղ պատանի՛, մօրդ եւ հօրդ արժանի։ Հաւուդ՝ ազգատէր Յակոբ էֆէնտի Պէյլէրեանին արժանի, հանիկդ՝ բարեսէր Պէյլէրեան Թադուհի Տիկնոջն արժանի։ ապրիս մնաս դու, վահան չարին նեռից դէմ, վահան՝ որ իբաց կը մերժէ սեւ սուր սլաքն, վահան՝ որ կը ցոլացնէ պայծառ ոսկեփայլ արեգակն,

ՀԱՅ ԹԵՐԹ Մ'Ի ՖՌԱՆՍԱ

Վանայ կեդրոնական վարժարանի Տնօրէն եւ Ա-
րարատեան ընկերութեան առաջին հիմնադիր հան-
րածանօթ Պարոն Մկրտիչ Փորթուգալեան ի Մար-
սէյլ իւր բնակած փողոցին Հայկական անուամբ
Թերթ մը պիտի հրատարակէ, որ Յայտարարու-
թիւնն եւ Շաւժուռնին յղելու պատիւն ըրած է։
Գլխաւորապէս ազգային պիտ'ըլլայ սոյն Թերթն,
որ պիտի հրատարակուի չաբաթին երկու անգամ՝
Թուրքիաբնակ Հայոց համար Օսմանեան ոսկւոյ մը
բաժանորդագնով։

Թէեւ երիտասարդ, Պարոն Փորթուգալեան չատ
ապրած է. կը ճանաչէ Թրքահայերն ու Պարսկա-
հայերն ու Ռուսահայերն. եւ «լաւատես չէ։»
Լիդուէ՝ բացարձակօրէն խօսելով՝ կ'ըսէր Թէ մարդս
ոչ բոլորովին լաւատես ոչ բոլորովին յոռետես ըլլա-
լու իրաւունք ունի։ Խօսելով մասնաւորապէս ազ-
գայս վրայ, մեծ իմաստասէրն ալ Թերեւս Պարոն
Փորթուգալեանի նման կորուսանէր իւր լաւատե-
սութիւնն, եթէ տեսնէր Հայերն եւ ի մօտոյ ճա-
նաչէր Հայ ազգի վիճակն։

. . . . . .

. . . . . .

Սակայն, ո'րքան ալ պարագայք աննպաստ ըլլան
Հայ ազգին մէջ աղնիւ ազգայնոց միահաղոյն զար-
գացման, ոչ ոք ուրանալ կրնայ Թէ Հայ ազգին
մէջ զարգացում մը կայ. մանաւանդ Թրքահայոց
մէջ, որք կ'ապրին հայրանիւամ եւ յառաջադիմու-
թեան բարեկամ մեծանձն կառավարութեան մը
բարերար հովանւոյն ներքեւ։

Ահաւ նախկին խմբագրապետն, որ վարժապետութենէ վերստին խմբագրապետութեան կը վերադառնայ, Հայոց մէջ լուսաւորութեան առաքեալ մ'եղած է յայսօր, իբրեւ դրիչ եւ իբրեւ ուսուցիչ եւ իբրեւ գործիչ: Զարանախանձ եւ ամուլ հրապարակագիրք ոմանք ըսին թէ դիտուն մը չէ Պարոն Փորթուգալեան. ես երկու բան ունիմ մէյմը ըսելիք այդ անձանց եւ այդպիսի դիտողութեանց ի պատասխանի: Նախ, ո՞վ է գիտուն Հայոց մէջ. Գաւլ Ֆօկդ, Հարդման, Հէրպերդ Սբենսէր, Բասդիօն, Բօլ Պէռ, ահա գիտուններ. դուցա Ներման գիտուն մը, գիտութեան վարդապետ մը, բոլոր աշխարհի մէջ ունի՞նք մեր: Քանի որ այս հարցմանս Զաքարիաի լեզուաւ կը պատասխանէք, Պարոնայք, ապա ուրեմն նոյն լեզուն ի կիր արկէք Փորթուգալեաններու նկատմամբ ալ. թողէք որ գրեն ու դործեն երիտասարդներն՝ որք եռանդ ունին, որք կոչում կը զգան. ըզնոսա լարեկամաբար խրատեցէք միայն, երբ եռանդ կը ցուցնեն տարապայման: Աղքատ եւ երիտասարդ գործիչներուն դէմ բարբանջող հրապարակագրաց երկրորդ ըսելիքս ալ այն է թէ, պէտք է նկատողութիւն առնուն այդ դործիչներու կենաց պայմաններն. Անոնք, անպաշտպան մեծցած են ընդհանրապէս նոքա. թափային վարժարանաց առաջին աշակերտներն եղած են, ցերեկն հայ չունենալով ուսելու, գիշերն իւղ չունենալով վառելու. չատ անգամ առանց դասագրքի, իրենց յիշողութեան օգնութեամբ, ներքին անչէջ լուսոյն ու սրբազան հրոյն զօրութեամբ յառաջ գնացած են, — եւ, այո՛, նոքա յառաջ վարած են Հայ ազգն. — Որքան արդեօք լացած են գի-

չունէին հայր, չունէին պաշտպան՝ որ զայնս յեւրոպա յղէր, ուր տարիներով ուսանէին տիւ եւ գիշեր, եւ խղճամտօրէն պատրաստուէին դատախարակութեան մեծ գործին համար. լացած, եւ իրենց լացէն նոր ոյժ քաղած են ուսանելու եւ ուսուցանելու համար։ Նոքա՛ կ'ըսեմ՝ ազգին մանկտւոյն ուսուցիչներն են այսօր. նոքա՛ Հայ ժողովրդեան ուսուցիչներն հանապազօր։

Յորդորելով մեր ազգակիցներն՝ անխրախոյս չը թողուլ Պարոն Փորթուգալեանի կարեւոր ձեռնարկն, ի բոլոր սրտէ յաջողութիւն ու կատարութիւն կը մաղթենք մեր լուսամիտ ու հաստատամիտ եղբայրակցին։ Մարսիլիոյ Հայ Թերթին Տնօրէն–Խմբագրապետին հասցէն է, M. Portoukalian, Rédacteur du journal *Arménia*, rue Arménie, 2 (Hôtel Forer), à Marseille (France).

ԹՐՔԱՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼՆ

Իր օրագրապետական գործունէութեամբ հանրածանօթ Տիգրան Էֆէնտի Ճիվէլէկեան յաջողած է քաղաքական նոր օրաթերթի մ'արտօնութիւնն առանալ Ճերիհէյի Շարգիյէ անունամբ։ Անտարակոյս աւելի գոհ պիտի ըլլայինք, եթէ Թիրճանի հմֆեարի նախկին Տնօրէնին նման ուշիմ եւ գործունեայ անձ մը Հայաբարբառ Թերթի մը արտօնագիրն առանալու հետամուտ եղած ըլլար. սակայն, քանի որ հայատառ ու Թրքաբարբառ օրագիրք իրենց դոյութեան պատճառն եւ իրենց օգուտն ունին ազգին մէջ, միայն ուրախակցութիւններ ունինք մատուցանելու մեր յարգամեծար եղբայրակից Ճիվէլէկեան Էֆէնտիին, — որ քաղցր է մեզ յիշել՝ յաւէտ ազնուաբար վարուած է մեզ հետ, յորժամ գրական աշխատակցութիւնն առանձնած էինք Թիրճանի հմֆեարէ։

Գոհութեամբ կը տեսնենք նաեւ թէ մեր մանկութեան ընկեր Տիրան Էֆէնտի Քէլէկեանի Տնօրէն–Խմբագրապետութեամբ հրատարակուած Ճիհան

չարաթաթերթն՝ հակառակ ամենայ կողմանէ յայտնուած երկիւղներու՝ կը շարունակէ հրատարակուիլ ամենայն կանոնաւորութեամբ ու յաջողութեամբ։

ԼՐԱԳՐԱԿԱՆ ԴԱՏ Մ'Ը

Արեւելքի վարչական խորհուրդն, — որ՝ ըստ ամենայն երեւութից՝ խնայութիւն ընելու հարկին մէջ կը գտնուի, — որոշած է վեցասիւնակ օրաթերթին բաժանորդագիրնեն նուազ բաժանորդագին ունեցող պարբերական հրատարակութեանց հետ դարձնել փոխանակութիւնն։ Ուստի, Յունիս 14 էն սկսեալ, *Շարժումն* այլ եւս չը ստանար *Արեւելքի* եւ *Մասիս*։

Այս նպատակին վրայ, հասարակաց ատենին առջեւ դատ կը բանայ *Շարժումն՝ Արեւելքի* վարչական խորհրդոյն դէմ. եւ պատրաստ է նիւթապես —ու բարոյապես— տուժել, եթէ կորուսանէ դատն։ Ընդունելով իսկ՝ իւր բաժանորդագիրնեն նուազ բաժանորդագին ունեցող պարբերական հրատարակութեանց հետ անփոխանակութեան անցեթեք սկզբունքն, ես կը յայտնեմ թէ պահանջք ունիմ մեծ օրաթերթին Տնօրէնութենէն։ *Արեւելքի* եւ *Մասիսի* հաստատութենէն ի վեր կը ստանամ գայնս. եւ ես անձամբ 5 օրինակ *Շարժում* կը ձգեմ *Արեւելք* ի գրասենեակն. Այդ հաշուով Նորատունկեան Խանի թերթին Տնօրէնութեան պարտիմ այսօր 180 դահեկան։ Իսկ ինձ ինչ պարտի նա. Ըսեմ. — Վարչական խորհրդոյ անդամ Պարոն Արփիար Արփիարեան՝ երջանկայիշատակ Ներսէս Պատրիարքի վախճանին յետոյ յայտնեց ինձ թէ, Վարժապետեանի վրայ յօդուած մը պիտի գրէր եւ թէ մեծ ծառայութիւն պիտի մատուցանէի նմա — ապա եւ *Արեւելքին*, — եթէ կենսագրական ծանօթութիւններ տայի. իսկ տրամադրեր 3 (երեք) ոսկի տալ ումմ հայթայթեր նմա *Եղեմի ուղիի Մուրբ Ներսէսի* երգն։ Երբ Հապգիւղի քարոզչին առ Մ ղռի խմբագրապետն ուղղած նամակին վրայ խօսեցայ, եւ գայն ալ երգին հետ — եւ այնքան կենսագրական ծանօթութեանց հետ — տալ խոստացայ, Պ. Արփիարեան ուրախութենէն պիտի բացուներ խելքն։ Ես կատարեցի խոստումս. ոչինչ ստացայ փոխարէն. ո՛չ իսկ *Մեղուի* թիւն, որ կը պարունակեր Ներսէս Վարժապետեանի նամակն, եւ զոր ինձ վերադարձնել խնդ-

լած եի յատկապես *Արեւելքի* պատուարժան ժամագրին։ — Ուրիշ հաշիւ մը. *Արեւելքի* Վարչական Խորհուրդն իւր Մեծապատիւ Ատենապետին եւ իւր անդամոց միոյն (Պ. Արիփարեանի) բերնով մեծամեծ խօստմամբք աշխատակցութիւնս խնդրեց պաշտօնապես Հորատունկեան Խանի բերքերուն համար. աւելի նիւթական պէտք քան համակրական զգացումն դրդեալ՝ յանձն առի, եւ յանձնեցի նորավէպ մը (*Խոստմանամիմը*) եւ յօդուած մը (*Պատերազմ ընդդէմ Ցուանապի*), որք տպուեցան մին *Մասիսի*, միւսն *Արեւելքի* մէջ, եւ ոյց համար Տնօրէնութիւնն ստացաւ բերանացի քէ գրաւոր ուրախակցութիւններ։ Այդ նորավէպին եւ այդ յօդուածին գինն՝ ոսկի ու կէս Օսմանեան՝ ստանալու համար, վեց ամիսներ երթեւեկեցի Նորատունկեան խանն (օր եղաւ երկու անգամ), բաց ի մանր ծախքերէ՝ կորուսանելով բանկագին ժամանակս։ Վարչական Խորհրդոյ Մեծապատիւ Ատենապետն եւ իւր անդամակիցներն ուրոյն ուրոյն տեսնելէ եւ խնդրելէ յետոյ, ինսկ ապա գրով ալ դիմեցի Կարապետ Եփէնտի Սըվաճեանի, որ խօստացաւ որոշեալ օր մը եւ որոշեալ տեղ մը յղել ինձ՝ համեստ այլ արդար պահանջքս. երկիցս տեղի ունեցաւ սոյն խօստումն ներկայից քով, եւ դեռ կը սպասե՛մ...։ Ընկերական չարաբերութեանց մէջ՝ խոստմնապահութիւնն իմ կրօնքըս ըլլալով, այս խոստմնազանցութիւնն՝ ամենաչուրջ համարուած անձի մը կողմեն՝ ամենավատ տպաւորութիւն ըրաւ իմ վրայ. չարատանջ աշխատանօք ձեռք բերած իմ օրապահիկս՝ այդ գումարին կրկինն ես միով ձեռամբ նպաստ տուած եմ. եւ մէկեն աւելի յօդուած գրած եմ ձրի՝ մէկեն աւելի քերթերու, որք բաժանորդական ընկերութեան մը կողմանէ հաստատուած չէին շահագիտութեան ու տիրապետութեամբ կրկին նպատակաւ...։

Սոյն հրատարակութիւնս անշուշտ գոհութիւն չը պիտի պատճառէ *Արեւելեան* խմբակին (որ երեւս այլապես ալ ինձ վնասելու նկրտի եւ յաջողի). սակայն ես ալ գոհ չեմ, եւ գոհ չէ հասարակութեան ողջամիտ մասն ալ։ Բաց ի գրչես ու խղճես զօրութիւն մը չունենալով, եւ դեռ իրաւունքն, աւա՛ղ, նիւթապես հզօրագունին ըլլալով, գիտեմ որ պիտի հայածուիմ ու գուցէ ջախջախուիմ. Այլ գոնին ազատական երկաբատեւ է քան դաշնի տապարին շաչիւնն։